

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сьогодні мета вищої освіти співвідноситься з формуванням компетентностей та опануванням компетенцій. Нові перетворення в системі вищої освіти повинні підвищити якість навчання та стимулювати пошук науково обґрунтованих та більш ефективних підходів до вдосконалення системної організації навчального процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Однією з умов забезпечення цього є вдосконалення та розвиток професійної компетентності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. Показником професійності викладача є рівень опанування ним професійних компетенцій. Професійні компетентності науково-педагогічного працівника ВНЗ в останні роки вивчали науковці в цілому, але не виокремлювали їх сутнісні характеристики. Тому виникає потреба розкрити зміст професійної компетентності науково-педагогічних працівників ВНЗ як основу їхньої науково-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість прихильників компетентнісного підходу поступово збільшується. У більшості дослідників не викликає сумніву, що в основу забезпечення якості освіти повинні бути покладені компетенції, які позначають інтегровані характеристики діяльності працівника. Розробляючи компетентнісний підхід в освіті, дослідники зробили значний внесок у вирішення проблем компетентності, а саме: роботи Н. Бібік, В. Байденко, Л. Буркової, Л. Ващенко, Г. Єльнікової, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Кузьмінського, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, В. Рябова, О. Савченко та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наша стаття.

Проблема компетентнісного підходу актуальна в освітянській сфері, їй присвячена значна кількість праць, проте вони містять здебільшого теоретичний аналіз. У зв'язку з цим виникають суперечності: між нерозумінням науково-педагогічними працівниками потреби в переході до компетентнісного підходу та необхідністю впровадження його в навчальний процес; між різними визначеннями та розуміннями понять компетенції і компетентності та здатністю викладачів їх розрізняти та застосовувати; між невизначеністю професійних компетенцій науково-педагогічних працівників і необхідністю їх формування на робочому місці.

Постановка завдання. Метою є аналіз системи професійних компетентностей науково-педагогічних працівників ВНЗ як результат формування та розвитку їхньої професійної діяльності. Усе це порушує низку завдань, які необхідно вирішити, а саме: визначити сутність понять «компетенція» і «компетентність»; охарактеризувати професійну компетентність науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу, обґрунтувати необхідність впровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти як умови ефективного професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. За останні роки визначення компетентності і компетенції проходять період становлення та поширення. Значна кількість науковців як вітчизняних, так і зарубіжних не визначають відмінності між цими поняттями, однак більшість указує на відмінність між ними.

Як зазначено у Програмі «DeSeCo» (Definition and Selection of Competencies), компетентність – це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність основана на поєднанні взаємовідповідних знань, умінь і практичних навичок, ставлень і цінностей, поведінкових компонентів, усього того, що особистість може мобілізувати для активної дії [3, с. 10]. Необхідно виокремити особливості, що відрізняють компетентність від традиційних

підходів до навчання, а саме: інтегрований характер знання, вміння, навичок та досвіду; співвіднесеність із ціннісно-смысловими характеристиками особистості та практико-орієнтована спрямованість. Як бачимо, в процесі набуття компетентності відбувається особистісне переосмислення засвоєних знань і сформованих умінь, тобто сама людина стає суб'єктом своєї навчальної діяльності, враховуючи мотиваційне підґрунтя – розуміння того, де можна використовувати здобуті знання та вміння.

Визначення поняття «компетенція», сформульованого Н. Бібік, дає однозначне розуміння цього феномену, а саме: «Це відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до професійної компетентності педагогічного працівника, необхідна для його якісної продуктивної діяльності, тобто соціально закріплений результат» [1, с. 409]. Таким чином, компетенції складають основу змісту професійної діяльності будь-якого працівника, зокрема викладача вищої школи. Як стверджує Г. Єльникова, компетенція – це поняття, яке стосується роботи, і характеризує сферу професійної діяльності, у якій працівник є компетентним. У той час як компетентність – це поняття, яке стосується людини, розкриває аспекти її поведінки і забезпечує професійно якісне виконання роботи [4, с. 298]. Отже, наведені тлумачення пояснюють відмінність між поняттями «компетенція» і «компетентність», визначаючи компетенцію як еталон ефективної діяльності в певній предметній галузі, а компетентність – рівень опанування працівником компетенцій.

Таким чином, компетенціями науково-педагогічних працівників ВНЗ є коло повноважень з їхньої професійної діяльності (вимоги до професійної діяльності науково-педагогічного працівника ВНЗ), а саме: з навчально-виховної, навчально-методичної, управлінської та науково-дослідної. З огляду на зазначене вище, вважаємо за необхідне визначити професійні компетенції науково-педагогічного працівника як показники (індикатори) готовності науково-педагогічного працівника до здійснення професійної діяльності на конкретному рівні виконання. Їх сутність міститься в надійності та здатності успішно та безпомилково виконувати професійну діяльність. Професійна компетентність науково-педагогічного працівника саме складатиме рівень опанування, застосування, відстеження та оцінювання компетенцій щодо їхньої професійної діяльності.

Необхідно зауважити, що такий підхід до визначення компетенцій і компетентностей науково-педагогічного працівника стосується його безпосередньої професійної діяльності, а з огляду на зазначене вище, професіоналізм науково-педагогічного працівника складає не тільки практико-орієнтована професійна компетентність, яка містить інтегрований характер знань, умінь, навичок та досвіду науково-педагогічного працівника ВНЗ, а й ціннісно-смыслові характеристики його особистості. Особистісні компетенції нами тлумачаться як інтеграція особистісних рис людини, які розвиваються у процесі професійного розвитку та впродовж життя. Особистісні компетенції визначаються як загальною культурою вищого навчального закладу, так і такі, що необхідні для професії (фаху).

Зміст професійної компетентності науково-педагогічного працівника тієї або іншої спеціальності визначається кваліфікаційною характеристикою. Кваліфікаційна характеристика – це зведення узагальнених вимог до науково-педагогічного працівника ВНЗ на рівні його теоретичного та практичного досвіду.

З огляду на зазначене вище можна виокремити зміст основної діяльності науково-педагогічного працівника на компетентнісній основі. Для визначення професійних компетенцій науково-педагогічного працівника взято до уваги виокремлену Г. Єльниковою ієрархію компетентностей: ключові (надпредметні, або базові), ґрунтуються на пізнавальних процесах і виявляються в різних контекстах; загальнопредметні (належать до певної сукупності предметів або освітніх галузей); вони відрізняються високим ступенем узагальненості і комплексності; предметні – це часткові, яких набувають при вивченні певних предметів [2, 4]. З огляду на це, розглянемо професійні компетентності науково-педагогічного працівника ВНЗ.

Виходячи з уявлення щодо професійно-кваліфікаційній характеристики науково-педагогічного працівника ВНЗ побудованої на основі архітектури психологічної системи

діяльності, ми розробили кваліфікаційні вимоги до професійної діяльності науково-педагогічного працівника на компетентнісній основі, визначено базові, загальнофахові та спеціально-фахові компетентності науково-педагогічних працівників ВНЗ, враховуючи компоненти професійної діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ. У розроблених вимогах до професійної діяльності науково-педагогічного працівника ВНЗ було враховано виокремлені компоненти професіоналізму, складники людського капіталу, інтелектуального капіталу, підходи до управління знаннями. Професійно-кваліфікаційна характеристика має узагальнюючий характер опису професійної діяльності науково-педагогічного працівника, маючи на увазі багатодисциплінарність і багатовекторність та різноманітність конкретної діяльності за дисципліною (дисциплінами), яка викладається. На основі такої структури можна розширити та конкретизувати вимоги до будь-якого напрямку професійної діяльності науково-педагогічного працівника ВНЗ. Професійно-кваліфікаційну характеристику науково-педагогічного працівника ВНЗ можна представити в такому вигляді.

Перший рівень описує ключові компетентності науково-педагогічного працівника, де визначаються фахова, соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, інформаційна та громадська. Фахова – здатність до реалізації функцій професійної діяльності (ціннісно-орієнтаційна, мотиваційно-цільова, планово-прогностична, організаційно-виконавча, науково-дослідна, контрольно-аналітична та корекційно-узагальнююча, рефлексивна). Соціальна – здатність до життєдіяльності в суспільстві, взаємодії та роботи в команді, готовність і здатність брати на себе відповідальність. Загальнокультурна – здатність культури особистості й суспільства в різних аспектах. Здоров'язберігаюча – здатність до збереження власного здоров'я, громадянська – здатність орієнтуватися у сфері сучасно-політичного життя в країні, здатність до захисту власних прав і свобод, здатність та готовність виконувати громадянські обов'язки. Інформаційна – здатність до пошуку, обробки, збереження та створення інформаційних ресурсів та обміну ними.

Другий рівень містить загальнофахову компетентність, яка визначається когнітивними, діяльними, соціально-особистісними компетенціями, що належать усім категоріям науково-педагогічних працівників ВНЗ. У цій площині важливим є не тільки опис загальних компонентів професійної діяльності, а й надані ціннісно-сміслові характеристики особистості науково-педагогічного працівника ВНЗ. Когнітивна компетентність містить: методологічні знання (методи наукового пізнання, метазнання); знання з ведення науково-дослідної діяльності; загальнонаукові та спеціальні знання з педагогіки вищої школи, психології, освітнього менеджменту; знання з нормативно-правової бази; загальнотехнологічні – технології навчальної та виховної діяльності, технології оцінювання діяльності (колег, студентів, своєї професійної діяльності), володіння знаннями з ІКТ. Діяльнісна компетентність складає загальнометодологічні вміння: володіння методами пізнання, вміння бачити та розв'язувати професійну задачу, орієнтуватися в роботі, навчати інших, постійно навчатися самому, уміння обґрунтовувати та передавати досвід, вміння використовувати методи управління знаннями; науково-дослідні вміння: готовність і здатність до здійснення науково-теоретичних і практичних досліджень; загальнометодичні – володіння різними методами, прийомами, методиками педагогічної діяльності та вміння застосовувати їх на практиці; загальнотехнологічні: здатність використовувати сучасні освітні технології; сучасні інформаційно-комунікаційні технології, готовність удосконалювати навички самоосвіти і саморозвитку. Соціально-особистісна компетентність вміщує: професійну співпрацю та взаємодію (взаємодія та співпраця з основними стейкхолдерами), педагогічне спілкування (володіння технологіями усного і письмового спілкування різними мовами та використання різних каналів комунікації), прояв громадських (патріотизм, національна свідомість, толерантність, почуття громадянського обов'язку, відповідальність тощо) та моральних якостей (гуманність, доброта, чуйність, дисциплінованість, щирість, порядність, емпатія тощо), прояв професійних якостей (активність, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість,

креативність, комунікабельність, здатність до рефлексії, мобільність, поведінкова гнучкість, здатність до навчання тощо).

Результативність можна визначити за такими показниками: рівнем розвитку науково-дослідної, навчально-методичної, організаційної, навчально-виховної діяльності науково-педагогічного працівника, яка відбивається в результатах аналізу документації, наявності сертифікатів, нагород, відзнак, подяк, навчально-методичних та наукових доробок (портфоліо, публікації, навчально-методичні розробки тощо), науково-педагогічної активності (участь у різних науково-педагогічних заходах тощо).

Третій рівень містить спеціально-фахову компетентність, що складається з специфічних компетенцій конкретної спеціальності і що характеризується здатністю фахівців використовувати спеціальні знання та вміння у процесі професійної діяльності. У нашому дослідженні не було завданням виокремити ці компетенції, тому що вони стосуються різних напрямів спеціалізації.

Отже, визначення загальних професійно-кваліфікаційних вимог до професійної діяльності науково-педагогічного працівника ВНЗ на основі компетентнісного підходу дає більш повне розуміння цієї діяльності та впорядковує її. Їх використання дасть змогу керівникам та науково-педагогічним працівникам більш повно оцінити свою професійну діяльність та визначити перспективи розвитку не тільки у професії, а й в особистісному плані.

З метою визначення ефективності діяльності науково-педагогічних працівників на основі виокремлених професійно-кваліфікаційних характеристик було використано кваліметричні методи обчислювання, які дали математичний опис професійному розвитку науково-педагогічних працівників, що об'єктивізувало роботу кафедри в цілому та надало переваги тим, хто зацікавлений у подальшому розвитку.

За результатами експерименту професійний розвиток науково-педагогічних працівників ВНЗ в експериментальних групах досяг у середньому 10 %, тоді як у контрольних групах лише 7 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи зазначене вище, можна стверджувати, що компетентнісний підхід є більш продуктивним для оцінки професійного розвитку сучасного фахівця, дозволяє більш глибоко оцінити його професіоналізм, оскільки дійсною феноменологією професійного досвіду є не його компоненти (у ролі яких виступають знання, уміння, навички, що проявляють себе з високим ступенем варіативності в різних професійних видах діяльності), а особливості структурної організації педагогічної діяльності, які визначають властивості професійного досвіду, що констатуються. Ефектом інтеграції в професійному досвіді знань, умінь, навичок є, на наш погляд, професійна компетентність фахівця. Акцент на ціннісно-сміслових орієнтаціях фахівця, що робиться в компетентнісному підході, дозволить більш повно реалізувати потенціал працівника за рахунок розуміння ним соціальної значущості своєї професії, більш дієвого цілепокладання, творчості в професії, що визначить його професійну стійкість.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Кваліфікаційні вимоги до професійної діяльності педагогічних працівників. Аналітичний звіт за результатами дослідження з освітньої політики. У 2 кн. Кн. 1. / Л. М. Ващенко, Н. М. Чепурна, О. П. Щолокова, Т. А. Борова [та ін.] ; [за заг. та наук. ред. Г. В. Єльнікової]. – К. ; Черкаси: ВАТ «Поліграфкнига», 2010. – 128 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: колективна монографія / [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина [та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

4. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко [та ін.] ; за ред. Г. В. Єльнікової. – К. ; Чернівці : Книги-XXI, 2010. – 460 с.

Борова Т. А.

Професійна компетентність науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу як індикатор ефективності їхньої діяльності

У статті проаналізовано систему професійних компетентностей науково-педагогічних працівників ВНЗ як результат формування та розвитку їх професійної діяльності. Визначено сутність понять компетенція, компетентність, професійна компетентність науково-педагогічного працівника ВНЗ. Охарактеризовано особливості професійної компетентності науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність, професійна компетентність науково-педагогічного працівника, базові, загальнофахові, спеціально-фахові компетенції, кваліметричний метод обчислювання.

Боровая Т. А.

Профессиональная компетентность научно-педагогических работников высшего учебного заведения как индикатор эффективности их деятельности

В статье анализируется система профессиональных компетенций научно-педагогических работников вуза как результат формирования и развития их профессиональной деятельности. Определяется сущность понятий компетенция, компетентность, профессиональная компетентность научно-педагогического работника вуза. Характеризуются особенности профессиональной компетентности научно-педагогического работника высшего учебного заведения.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, профессиональная компетентность, профессиональная компетентность научно-педагогического работника, базовые, общепрофессиональные, специально-профессиональные компетенции, кваліметрический метод вычисления.

T. Borova

Higher School Teaching Staff Professional Competency as their Performance Indicator

This article deals with the analyses of the teaching staff professional competence system as a result of their professional improvement and development. The nature of such concepts it is determined as: competence, competency, professional competency of higher school teaching staff. The main features of higher school teaching staff professional competences it is characterized .

Key words: competence, competency, professional competency, higher school teaching staff professional competences, key professional, general professional, specific professional competences, qualimetry method of calculation.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2011 р.